

PAUL LAZARFELDING SOTSIOLOGIK IJODI

Shoikromova Munisa Shoorif qizi

shoikromovamunisa@gmail.com

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti,

O'zbek tili ta'limi fakulteti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası,

Sotsiologiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11402741>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Avstriya-Amerika sotsiologi Paul Felix Lazarsfeldning sotsiologiyaga qo'shgan xissalari, nazariyalari, Kolumbiya universitetidagi izlanishlari haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar. Kolumbiya, sotsiologik, nazariya, tadqiqot, panel, saylov, latent, tajriba, miqdor, sifat, usul.

THE SOCIOLOGICAL WORKS OF PAUL LAZARFELD

Abstract. This article provides information about Austrian-American sociologist Paul Felix Lazarsfeld's contributions to sociology, theories, and research at Columbia University.

Key words. Columbia, sociological, theory, research, panel, election, latent, experiment, quantity, quality, method.

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ РАБОТЫ ПОЛА ЛАЗАРСФЕЛЬДА

Аннотация. В этой статье представлена информация о вкладе австрийско-американского социолога Пола Феликса Лазарсфельда в социологию, теории и исследования в Колумбийском университете.

Ключевые слова. Колумбия, социология, теория, исследование, панель, выборы, латентный, эксперимент, количество, качество, метод.

Kirish. Kolumbiya universitetida ham muhim empirik izlanishlar o'tkazilar, bunda ularni tayyorlash va o'tkazishda P.Lazarsfeld va R.Merton muhim rol o'ynashardi. Amerika universitetlarining sotsiologiya sohasidagi shiddatli raqobati sharoitida ulardan biri - Chikago universitetining yuqori ish darajasini saqlab turish o'ta qiyin bo'lganligi tushunarli.

XX asrning 40-yillarida P.Lazarsfeld, S.Stauffer va sotsiologiyada hammaga ma'lum bo'lgan o'lchovlar shkalasi muallifi bo'lgan E.Gutmanlar bilan birgalikda Amerika askarlarining ijtimoiy maqsad va qadriyatlarining o'zgarishini tadqiq etgan. Ikkinchi jahon urushi davrida ular 200 ga yaqin tadqiqotlarda yarim million askarlarni qamrab olgan so'rovnomalar o'tkazadilar. Bu tadqiqotlar natijasida harbiy qismlarda boshqaruv prinsiplari va metodlariga bir qator o'zgarishlar kiritiladi. P.Lazarsfeld sotsiologik tadqiqotlar usullari va texnikasini tanqidiy tahlil qilishga va baholashga, foydalanilayotgan tushunchalarning mazmun-mohiyati va ahamiyatini aniqlashga, sotsiologik nazariyalarning ilmiy mohiyatini ochib berishga alohida e'tibor qaratgan¹. U sotsiologik tadqiqotlarda panel usulni, ya'ni aynan bir sotsial obyektini ma'lum bir vaqt intervalida aynan bir dastur va uslubiyot bilan qayta tadqiq etish usulini ilk marotaba 1940-yil AQShda saylov

¹ "Dr. Paul Lazarsfeld Dies". The New York Times. September 1, 1976. Retrieved July 5, 2018.

kampaniyasi natijalarini qayta ishlash jarayonida qoʻllagan, shuningdek, latent tahlil usulini ham birinchi boʻlib taqdim etgan.

Shuni alohida qayd etish lozimki, 1930-1940-yillar sotsiologiya tadqiqotlarining metodologiyasi va uslubiyatini rivojlantirish borasida asosiy davr boʻldi. Bu vaqtga kelib, materiallarni tashkil etish, tayyorlash, oʻtkazish va qayta ishlash borasida katta tajriba toʻplandi, sotsiologiyada matematika usullari faol qoʻllanila boshladi. Fanni aniq empirik tadqiqot metodologiyasi va uslubiyatining yangi yutuqlari bilan boyitishda Paul Feliks (Pol) Lazarsfeldning (1901-1976) xizmatlari katta².

Hujjatlar tahlili va metodologiya. U sotsiologiyada miqdoriy va sifatiy usullarni ishlab chiqqan olim hisoblanadi. Uning fikriga koʻra, sotsiologlar umuman insonlarni oʻrganadilar, uslubiyotchi esa sotsiologni ish jarayonida oʻrganadi. Bunday uslubiyotga faqatgina sotsiologiya taraqqiy etgandagina erishish mumkin. P.Lazarsfeld nazariya bilan amaliyotni bir-biridan ajratmaslik uchun miqdoriy va sifatiy usullar birligini talab qilib chiqqan. Lazarsfeld 1929-yilda Amaliy ijtimoiy tadqiqotlar institutiga asos soldi. Keyingi yillarda (1933-yilga qadar) u bir vaqtning oʻzida Vena universitetida amaliy sotsiologiyadan dars oʻtar va empirik tadqiqotlar uslubiyati va texnikasini ishlab chiqish bilan shugʻullanar edi.

Aynan shu yillarda u Mariental nomli kichik shaharchadagi ishsizlikning ijtimoiy va psixologik oqibatlarini tadqiq qilishda ishtirok etgandi. Tadqiqotlar natijalari keyinchalik juda mashhur boʻlib ketgan «Mariental» (1933) kitobida aks etdi, uning mualliflar jamoasida Lazarsfeld yetakchi rollardan birinchi oʻynagan edi. «Mariental» tadqiqotini oʻtkazish chogʻida qoʻllangan asosiy usullar quyidagilar edi: tajimai hollarni tahlil qilish, qamrovli kuzatuv va ishsizlikning yashashi va rivojlanishi haqida bashoratlar berilgan holda, uning miqdoriy oʻlchovlari.

Avstriyada 1935-yilda oʻtkazilgan tadqiqotlar materiallari asosida uning «"Nega" deb soʻrash san'ati» sarlavhali yana bir ishi paydo boʻldi. Unda iste'molchilik xatti-harakatlarini oʻrganish masalalari qoʻyilgan edi, aslida esa, shu mavzuga bagʻishlangan ilk uslubiyatlardan biri ishlab chiqilgan edi. Keyinchalik u nafaqat marketing tadqiqotlari sohasida, balki odamlarning maqsad-vazifalarining oʻzgarishini tahlil qilish bilan bogʻliq boshqa muammolarni oʻrganish borasida koʻp marta qoʻllanildi. Mutaxassislar tomonidan yuqori baholangan Mariental tadqiqotlari natijalari esa, Lazarsfeldga ilmiy izlanishlarni oʻtkazish uchun Rokfeller jamgʻarmasining toʻrt yillik grantini olishga va shu tariqa AQShga borishga imkon berdi³.

Bu mamlakatda u koʻp universitetlarda, xususan, Kolumbiya, Garvard, Chikago va boshqa universitetlarda ishlab, u yerda ilmiy loyihalarni doimiy muvaffaqiyat bilan amalga oshirdi, bir qator juda yirik sotsiologlar bilan doʻstlashdi va pirovard-natijada AQSh fuqaroligiga ega boʻlib, u yerda qoldi. Keyingi toʻrt yil (1937-1940) olimning ijodiy tarjimai holida Radioni oʻrganish byurosida ishlagan va shu tashkilotni boshqargan davri sifatida maʼlum. 1940-yildan soʻng to 1950-yilga qadar Nyu-Yorkdagi Kolumbiya universitetida joylashgan Byuro ham tadqiqotlarni amalga oshirish, ham ularni oʻtkazish uchun mutaxassislarni tayyorlash borasidagi oʻz faoliyatini sezilarli faollashtiradi.

² Rogers, Everett (1994). A History of Communication Study: A Biological Approach. NY: The Free Press.

³ Jeřábek, Hynek. Paul Lazarsfeld — The Founder of Modern Empirical Sociology: A Research Biography. International Journal of Public Opinion Research 13:229–244 (2001).

Mulohaza va natijalar. Lazarsfeld R.Merton bilan birgalikda (ular qalin do'st bo'lgan) radio va matbuotning auditoriyaga ta'sirini o'rganadi (ulaming ta'sirini bir qator parametrlar bo'yicha taqqoslaydi). So'ng ular bu mavzuda hammualliflikda «Ommaviy kommunikatsiya, ommabop qiziqishlar va uyushgan ijtimoiy harakat» (1948) kitobini yozishadi. Radioni sotsiologik o'rganish haqida alohida gapirib o'tish lozim, chunki 1930-1940-yillarda u eng keng tarqalgan va samarali ommaviy axborot vositalaridan biri hisoblanardi⁴. Bundan tashqari, radio siyosiy ta'sir o'tkazishning qudratli vositasi edi, undan foydalanish imkoniyatlari esa G'arb mamlakatlarining ko'pgina yetakchilarini to'liqlantirar edi. Radioni o'rganish byurosi xodimlari Lazarsfeld boshchiligida ushbu OAV tinglovchilarini, ulaming qiziqishlarini, radiodasturlami tuzish tamoyillarini va hokazolami tadqiq etishardi. Shu bilan birga qayd etishimiz kerakki, 1930-1940-yillarda OAV muammolari ko'pgina yirik sotsiologlarni o'ylantirardi. Ulardan biri G.Lassuell (1902-1978) edi. U siyosiy qarorlar qabul qilish amaliyotida OAVdan foydalanish muammolarini tahlil etadi. U aslida OAV samaradorligini belgilab bergan quyidagi o'ta muhim savol orqali, o'z tadqiqotlariga katta qiziqish uyg'otdi: kim xabar qiladi, kimga xabar qiladi, qaysi kanal bo'ylab va qanday samaradorlik bilan? Bu savol va unga javob berishga urinishlar OAV sohasida empirik tadqiqotlarni o'tkazish xarakterini ko'p yillarga belgilab berdi⁵.

Xulosa. Lazarsfeldning yutuqlari qatorida uning OAV faoliyati, elektoral xatti-harakatlar, shuningdek, yuqorida qayd etilgan AQSh armiyasidagi ijtimoiy-psixologik jarayonlar tadqiqotlari turadi. Tadqiqotlar chog'ida Lazarsfeld ulami o'tkazish texnikasi va tartibini turli usullar yordamida boyitishga harakat qilardi. U birinchi bo'lib panelli usulni joriy etdi. Bu usul, xuddi o'sha bir ob'ektni ma'lum vaqt oralig'ida? xuddi o'sha dastur va uslubiyatga asoslanib takroriy o'rganishdan iborat edi. Shuningdek, olim sotsiologiyada latent-strukturaviy tahlilni keng qo'llash zaruriyatiga e'tibor qaratadi. Bu tahlil yordamida, respondentlarning ayrim savollarga bergan javoblariga qarab, ulaming qandaydir yashirin (latent) belgi bo'yicha taqsimlanishini aniqlash mumkin edi. Mohiyatan, bu empirik tadqiqot ma'lumotlarini statistik tahlil etishning yangi usullaridan biri edi. Uni qo'llash keyinchalik Mertonga sotsiologiyada latent funksiyalarni talqin etish g'oyasini ko'rsatib berdi. Lazarsfeld, uning hamkasblari va E.Kats, J.Koulmen kabi shogirdlari tanlanma kuzatuv tartib-taomilini birinchilardan bo'lib ishlab chiqishdi, sotsiologiyada u "qor uyumi" nomini oldi. Uning mohiyati shundan iborat ediki, turli muammolarni o'rganish munosabati bilan so'rab chiqilgan respondentlardan (1940-yilda AQShda prezident saylovlari kampaniyasini o'tkazish chog'ida, elektorat xatti-harakatlarini o'rganish amaliyotida ilk marta), ulaming qaror qabul qilishiga kim muayyan tarzda ta'sir ko'rsatganini aytishlarini so'rashdi. Bu esa mazkur muammoni o'rganish chog'ida respondentlarning sonini oshirishga imkon berardi - xuddi dumalayotgan va tobora qor yopishib borayotgan qor uyumi kabi. Lazarsfeld sotsiologiya tadqiqotining nafaqat uslubiyatiga, balki metodologiyasiga ham katta e'tibor ajratardi. Bunda ilmiy bilimlar haqiqiylikining asosiy mezonini sifatida verifikatsiya tamoyilini qo'llardi. Bu tamoyil esa tadqiqot taxminlarini real faktlar bilan taqqoslashdan iborat edi. Aslini olganda, nazariy modelning

⁴ Lazarsfeld, P.F. (1950). "The logical and mathematical foundations of latent structure analysis". In Stouffer, S.A.; Guttman, L.; Suchman, E.A.; Lazarsfeld, P.F. (eds.). *Studies in Social Psychology in World War II. Volume IV: Measurement and Prediction*. Princeton University Press. pp. 362–412.

⁵ Straubhaar, Joseph; LaRose, Robert; Davenport, Lucinda (2013). *Media Now: Understanding Media, Culture and Technology* (8th ed.). Boston, Massachusetts: Cengage Learning. pp. 415–416. ISBN 978-1133311362.

haqiqiylikini uni sinab tekshirib ko'rish orqali aniqlash haqida gap borardi, bu esa real voqeyelik bilan empirik taqqosni anglatardi. Verifikatsiya tamoyili pozitivizm (neopozitivizm)ning o'ziga xos xususiyati hisoblanadi, Lazarsfeld uning paradigmasi ustida tinimsiz ishlar edi. Xulosa o'zida aytish kerakki, Lazarsfeld va uning boshchiligidagi Kolumbiya maktabi empirik sotsiologiya tadqiqotlari metodologiyasi va uslubiyatini ishlab chiqishda muhim o'rin tutdi⁶. Ular faoliyati tufayli, bu tadqiqotlar maydoni juda kengaydi. Sotsiologlarning kueh va imkoniyatlarini qarda va qanday qilib ishlatish mumkinligi ancha tushunarli bo'lib qoldi. Bu fanning salohiyati ayniqsa amaliy tomondan yuksaldi.

REFERENCES

1. "Dr. Paul Lazarsfeld Dies". The New York Times. September 1, 1976. Retrieved July 5, 2018.
2. Rogers, Everett (1994). *A History of Communication Study: A Biological Approach*. NY: The Free Press.
3. Jeřábek, Hynek. Paul Lazarsfeld — The Founder of Modern Empirical Sociology: A Research Biography. *International Journal of Public Opinion Research* 13:229–244 (2001)
4. Pollak, Michael (December 1, 1980). "Paul F. Lazarsfeld: A Sociointellectual Biography". *Knowledge*. 2 (2): 157–177. doi:10.1177/107554708000200201. ISSN 0164-0259. S2CID 144473809.
5. Straubhaar, Joseph; LaRose, Robert; Davenport, Lucinda (2013). *Media Now: Understanding Media, Culture and Technology* (8th ed.). Boston, Massachusetts: Cengage Learning. pp. 415–416. ISBN 978-1133311362.
6. View/Search Fellows of the ASA Archived June 16, 2016, at the Wayback Machine, accessed July 23, 2016.
7. Lazarsfeld, P.F. (1950). "The logical and mathematical foundations of latent structure analysis". In Stouffer, S.A.; Guttman, L.; Suchman, E.A.; Lazarsfeld, P.F. (eds.). *Studies in Social Psychology in World War II. Volume IV: Measurement and Prediction*. Princeton University Press. pp. 362–412.
8. "American Sociology Association: Methodology Section". Archived from the original on May 7, 2017. Retrieved May 22, 2010.
9. "AEA - American Evaluation Association : AEA Paul F. Lazarsfeld Evaluation Theory Award". www.eval.org. Archived from the original on December 18, 2019. Retrieved December 18, 2019.
10. Rogers, Everett. Paul F. Lazarsfeld and Mass Communication Effects. *A History of Communication Study: A Biological Approach*. pp. 244–245.
11. Lazarsfeld and Merton (1948) "Mass Communication, Popular Taste, and Organized Social Action".
12. Zaitov E.X., Jiyannuratova G.Sh., Nurqulov B.G., Ilhomov U.U. [Ma'lumotlarni qayta ishlash va tahlil](#). – Toshkent: Zuxro baraka biznes, 2024. – 180 b. /

⁶ Lazarsfeld and Merton (1948) "Mass Communication, Popular Taste, and Organized Social Action".

- https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=fdboTmYAAAAAJ:LO7wyVUgiFcC
13. Jiyanmuratova G.Sh. Elektoral sotsiologiya zamonaviy sotsiologiyaning yo‘nalishi sifatida. Gumanitar fanlarni o‘qitishning zamonaviy ilmiy yo‘nalishlari. Xalqaro ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi materiallari. – Toshkent, 2023-yil 27-aprel. – B. 549-552. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=fdboTmYAAAAAJ:VaXvl8Fpj5cC
 14. Jiyanmuratova G.Sh. The Issue Of Youth Trust In Political Institutions In Sociology. Sotsiologiya va huquq. 2024. 2-jild №3/1/1. – B. 58-65. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=fdboTmYAAAAAJ:S16KYo8Pm5AC
 15. ДЗИЯНМУРАТОВА Г. Ш. ИССЛЕДОВАНИЯ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В НАЧАЛЬНЫХ ЭТАПАХ СТАНОВЛЕНИЯ ЭЛЕКТОРАЛЬНОЙ СОЦИОЛОГИИ //THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука. – №. 12. – С. 670-672.
 16. Sherbutayevna J. G. YOSHLAR IJTIMOY FAOLLI GI DAVLAT SIYOSATINING USTUVOR YO ‘NALISHI SIFATIDA //ZAMONAVIY DUNYONING IJTIMOY MANZARASI VA JAMIYAT TUZILMALARI TRANSFORMATSIYASI. – 2024. – T. 1. – №. 1.
 17. Gulnoz J., Bunyod N. YOSHLAR IJTIMOY-SIYOSIY FAOLLIGINI OSHIRISH–USTUVOR VAZIFA //ZAMONAVIY DUNYONING IJTIMOY MANZARASI VA JAMIYAT TUZILMALARI TRANSFORMATSIYASI. – 2024. – T. 1. – №. 1.
 18. Sherbutayevna J. G. et al. YOSHLAR HUQUQIY MADANIYATINI YUKSALTIRISH–DAVLAT SIYOSATINING USTUVOR VAZIFASI //ZAMONAVIY DUNYONING IJTIMOY MANZARASI VA JAMIYAT TUZILMALARI TRANSFORMATSIYASI. – 2024. – T. 1. – №. 1.
 19. Джиянмуратова Г. YOSHLARNING SIYOSIY INSTITUTLARGA NISBATAN ISHONCHI MUAMMOSI: NAZARIY ASOSLAR //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2024. – №. SI-1.
 20. Sherbutayevna J. G. et al. ABSENTEIZM IJTIMOY HODISA SIFATIDA //Tafakkur manzili. – 2023. – T. 2. – С. 4-10.
 21. Sh J. G. Gofurov O. Ul. Mehnat bozori. Bandlik va ishsizlik muammolari. Risola.– Toshkent: O ‘zMU, 2023.–117 b.